

**SCRISOARE
CĂTRE
DOROTHEA**

DE ACELAȘI AUTOR

- Tragicul: O fenomenologie a limitei și depășirii*, Univers, București, 1975
Încercare în politropia omului și a culturii, Cartea Românească, București, 1981
Jurnalul de la Păltiniș, Cartea Românească, București, 1983
Epistolar (editor), Cartea Românească, București, 1988
Cearta cu filozofia, Humanitas, București, 1992
Apel către lichele, Humanitas, București, 1992
Despre limită, Humanitas, București, 1994
Itinerariile unei vieți: E.M. Cioran, Humanitas, București, 1995
Declarație de iubire, Humanitas, București, 2001
Ușa interzisă, Humanitas, București, 2002
Chipuri ale răului în lumea de astăzi (dialog cu Mario Vargas Llosa), Humanitas, București, 2006
Scrisori către fiul meu, Humanitas, București, 2008
Întâlnire cu un necunoscut, Humanitas, București, 2010
Întâlnire în jurul unei palme Zen (coautor Gabriel Cercel), Humanitas, București, 2011
Estul naivităților noastre: 27 de interviuri (1990–2011), Humanitas, București, 2012
Măștile lui M. I. (dialog cu Mircea Ivănescu), Humanitas, București, 2012
18 cuvinte-cheie ale lui Martin Heidegger, Humanitas, București, 2012
Dragul meu turnător, Humanitas, București, 2013
3 eseuri: Despre minciună, Despre ură, Despre seducție, Humanitas, București, 2013
Fie-vă milă de noi! și alte texte civile, Humanitas, București, 2014
O idee care ne sucește mințile (coautori Andrei Pleșu, Horia-Roman Patapievici), Humanitas, București, 2014
Dialoguri de duminică: O introducere în categoriile vieții (dialoguri cu Andrei Pleșu), Humanitas, București, 2015
Nebunia de a gândi cu mintea ta, Humanitas, București, 2016
România: O iubire din care se poate muri, Humanitas, București, 2017
Continentele insomniei, Humanitas, București, 2017
Așteptând o altă omenire, Humanitas, București, 2018
Caiet de ricoșat gânduri, Humanitas, București, 2019
Ludice: Exerciții de umor criptic, Humanitas, București, 2019
Povestea insulei Humanitas, Humanitas, București, 2020
Isus al meu, Humanitas, București, 2020
Despre destin: Un dialog (teoretic și confesiv) despre cea mai dificilă temă a muritorilor (dialog cu Andrei Pleșu), Humanitas, București, 2020
Impudoaare: Despre „eu” va fi vorba, Humanitas, București, 2021
Ce gândește Dumnezeu? Puțină teologie, Humanitas, București, 2022
Exitus, Humanitas, București, 2023
Înapoi la argument: Patru dialoguri despre splendorile prea repede uitate (dialoguri cu Horia-Roman Patapievici), Humanitas, București, 2023

GABRIEL
LIICEANU

SCRISOARE
CĂTRE
DOROTHEA

BREVIAR DE IDEI
ÎNDRĂGOSTITE

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Mona Antohi
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Radu Dobreci, Dan Dulgheru

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

© HUMANITAS, 2024

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Liiceanu, Gabriel
Scrisoare către Dorothea: breviar de idei îndrăgostite /
Gabriel Liiceanu. – București: Humanitas, 2024
ISBN 978-973-50-8458-5

I

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021.408.83.50, fax 021.408.83.51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723.684.194

Cuvânt înainte

În actuala ei formă, cartea aceasta are două vârste: prima parte a fost scrisă între anii 1985 și 1988 și a cunoscut, cu titlul *Cearta cu filozofia*, trei ediții. A doua parte a fost scrisă între 2022 și 2024 și este publicată acum pentru prima dată. Titlul ei, nu întâmplător, este *După 40 de ani: Împăcarea cu filozofia*. Întinderea celor două părți este egală.

În prima parte se consumase cearta cu filozofia „ezoterică”. Am ținut să precizez, adăugând un accent în noul titlu (*Cearta mea cu filozofia*), că cel care se certa, cu o anumită facondă juvenilă, o făcea rămânând în-lăuntrul filozofiei și că cearta lui viza doar anumite genuri (sistemul filozofic în principal sau tipurile de discurs filozofic încriptat).

În cea de-a doua parte este vorba despre varianta de filozofie de care în fapt nu m-am despărțit niciodată. Așa încât negația din prima parte era implicit afirmarea *per a contrario* a ceea ce devine acum explicit în a doua. Ambele variante reprezintă în fond o confesiune de

credință făcută o dată prin ce negam, a doua oară prin ceea ce subînțelegeam negând. La început știam mai degrabă ce voiam să neg, acum cred că știu mai degrabă ceea ce vreau să afirm.

Îl rog pe cititor să-mi ierte felul întortocheat în care am început acest cuvânt introductiv. El ține din păcate de chiar natura filozofiei, de o îndeletnicire deloc lesne de descris. Mulți oameni nu înțeleg la ce e bună ocupația mea și – se cuvine să mărturisesc – o lungă vreme n-am înțeles întru totul nici eu. Dar o iubesc tocmai pentru că știe să se ascundă în misterul ei. Despre acest mister este vorba în paginile ce urmează.

Se crede cel mai adesea că în filozofie este vorba despre profunzimi ce se refuză înțelegerii omului obișnuit. Desigur, majoritatea profesiunilor cer ani de studiu și e firesc ca ele să se așeze sub dificultatea extremei specializări. Iar noi nu suferim că ne rămân străine, și nici profesioniștii nu suferă că ceilalți nu au acces la specialitatea lor. Și de ce am suferi, de vreme ce majoritatea profesiunilor nu ne implică direct? Meseriile practice nu-și propun să ne hrănească ființa intimă și nimeni nu așteaptă de la ele nici terapia evadării în ficțiune, nici tălmăcirea sensului vieții.

Nu acesta este cazul artelor, literaturii și filozofiei. Ele nu *se închid asupra lor*, cum fac științele, care, cel mai adesea, ajung la noi, în forma lor „finită“, ca produse tehnice. Iar de acestea, când nu se întorc împotriva noastră, beneficiem fără să înțelegem cum au apărut pe lume.

În schimb, artele, literatura și filozofia *sunt deschise*. Nu ne sperie prin de neînțelesul lor. Ele sunt lighioane domestice din ograda spiritului, ne stau în preajmă, ne petrecem viața cu ele, putem intra în vorbă cu ele și, la o adică, cu cei care le-au inventat. Când avem prilejul, mergem să-i vedem, să le mulțumim că există, dacă am putea, ni i-am face prieteni. Simțim că autorii lor ne sporesc și suntem curioși să înțelegem, cunoscându-i în carne și oase, de ce avem atâta nevoie de ei.

De pildă, „la ce bun poeți?” este o întrebare care a fost pusă cu rostul ei. „Avem nevoie de poeți pentru a ne aminti idealul”, a răspuns Kierkegaard, idealul acela pe care oamenii, chiar dacă nu-l pot împlini, îl pot ține în câmpul privirii ca aspirație și ca punct de orientare în viață. Iar versul lui Hölderlin „...*und wozu Dichter in dürftiger Zeit?*” („și la ce bun poeți în vremi de restriște?”) a făcut carieră culturală devenind titlul unei conferințe a lui Heidegger, care ia ca unitate de măsură versul holderlinian pentru a vedea dacă, la rândul lui, Rilke a fost un „poet adevărat”.

Dar pe mine, deocamdată, mă interesează filozofii. „La ce bun filozofi în vremi de restriște?” Când întrebarea e pusă chiar de filozofi, ea trădează un complex al neînțelegerii rostului lor pe lume: oare mesajul lor nu își ratează mult prea des ținta? „Am scris lucruri care ar fi mișcat și pietrele, iar contemporanii mei nu au făcut decât să rădă”, scrie Kierkegaard undeva în *Jurnal*. A fost poate prima conștiință modernă care a trăit drama mesajului scris ca limită a comunicabilității.

Kierkegaard a știut că prin cărțile sale va rămâne pentru cei mai mulți un necunoscut, căci cartea nu a fost și nu va fi niciodată un mijloc de comunicare privilegiat. Ea pretinde mai întâi supremul efort de a fi deschisă, parcursă și abia apoi înțeleasă. Drumul care trebuie străbătut de la verb la influențare și apoi la acțiune rămâne pentru intelectualul umanist o problemă mereu deschisă.

Eu unul am suferit mereu de acest complex. Am suferit când am constatat că adevărurile născute din trăirea unei idei nu sunt luate în seamă, în timp ce vorbirea îmbârligată a filozofilor de pripas trece drept semn al profunzimii. Și am suferit când m-am întâlnit cu prejudecata că filozofia e oricum ininteligibilă. Am crezut tot timpul că atunci când nu e înțeleasă vina nu e a publicului, ci a filozofului care adoră să pară interesant practicând un discurs despre al cărui sens, întrebând apăsător, nu poate da seamă. Ce poate fi mai respingător decât un amalgam de cuvinte confuze?

Întrebați un autor ermetic ce-a vrut să spună și urmăriți cum este incapabil de o explicitare ulterioară a propriului discurs. Fiți atenți cum, prizonier al propriei plăci de gândire stricate, își va relua incantația de la început. Rugați-l, de pildă, pe Hegel să expliciteze definiția dată luminii în *Filozofia naturii* – „Lumina este sineitatea (*Selbstichkeit*) încă în chip cu totul abstract, este deci ne-sinele (*Nicht-Selbst*), identitatea liberă cu sine fără nici o opoziție în sine însăși“. Sunt convins că vi s-ar repeta aceleași cuvinte, în timp ce,

de-aș fi strâns cu ușa la un seminar, eu aș fi înclinat să vă răspund: „Cred că a vrut să spună că lumina e un mediu omogen care nu-și modifică identitatea nici din el însuși, nici în funcție de obiectele pe care le luminează“. Sau ce se poate înțelege din acest morman de cuvinte al unei filozoafe superonorate în universitățile franceze și internaționale ale anilor '70, Julia Kristeva: „*L'égaré se considère comme l'équivalent d'un Tiers. Il érige son objet comme caduc. Comme chuté. Parachuté par l'Autre*“ („Rătăcitul se consideră ca echivalent al unui Tert. El își erijează obiectul ca obiect caduc. Ca unul căzut. Parașutat de Celălalt“)? Aici n-aș încerca să explic nimic, pentru că nimic nu este de explicat, pentru că nu cred că „pliul“ minții autoarei ar putea fi depliat.

Desigur, avantajul unor formulări de genul acesta este că în jurul lor se pot petrece ore bune de seminar, în care profesorul și studenții vor încerca să aprofundeze sintagme considerate ca expresii ale extremei subtilități. Și ni-i putem imagina pe toți oprindu-se apoi la un bistro, unde vor continua discuția, nespun de mândri de rafinamentul și de altitudinea filozofiei. În schimb, în marginea unei propoziții a lui Cioran ca aceasta: „În fiecare zi mă-ntreb dacă sunt un înțelept sau un bolnav mintal“ nu se prea poate divaga. Sau ce s-ar face un impenitent al jongleriei cu cuvinte confruntat cu o notație, tot cioraniană, care l-ar viza direct: „Să nu-ți lași condeiul să alerge, să te retragi din fața cuvintelor, să urăști abundența, să te sufoci de-atâta concizie – să iei model de la... de la cine? Trebuie să deprolixizăm literatura și, cu atât mai mult, filozofia“.

Hotărât lucru, nu prea ai ce face într-o universitate cu aforismele lui Cioran.

Așadar, îmi asum riscul de a fi lesne înțeles. Bătălia mea în această carte se dă între luminozitatea sensului ce așteaptă să fie scos la iveală și voita lui obscuritate. Între filozofia tandră și cea încruntat-academică. Și îmi fac iluzia că nimeni dotat cu o minte liberă de prejudecăți nu va declara că nu mă înțelege. Sper să nu ajung niciodată în situația lui Laevski, personajul lui Cehov din *Duelul*, „care fusese cândva student la filologie“ și care „vorbea deseori atât de inteligent, încât doar puțini îl puteau înțelege“.

Uneori sunt atât de îngâmfat, încât încep să cred că unui bun absolvent de liceu nici o pagină scrisă de mine nu i-ar ridica probleme. Și cred, de asemenea, că oricine ar putea citi cu maxime delicii întreaga linie existențială a istoriei filozofiei, începând de la dialogurile de tinerețe ale lui Platon, de la Epictet, Seneca și Marc Aureliu, trecând prin Montaigne, Pascal, moraliștii francezi, Schopenhauer, Kierkegaard și terminând cu Șestov sau Cioran.

Iată cum, după ani și ani, după ce, ca „filozof“, am trăit în nesiguranță și în modestia esențială care decurge din ea, totul se răs-bună*: am început să cred că, uneori măcar, îi pot ajuta pe alții să înțeleagă lumea prin

* Vezi sensul dat de Constantin Noica în *Rostirea filozofică românească*.

cuvintele mele. Că a gândi poate deveni totuși o meserie și, în cele din urmă, un blazon. Grație unei „tehnică a gândirii“ (din păcate neîmpărtășibile) poți să privești departe, să te strecuri în locuri ascunse, nevizitate de nimeni sau, dimpotrivă, să-i faci pe ceilalți să vadă altfel, proaspăt și nou, ceea ce devenise doar o rutină a privirii lor. Poate că aveau nevoie de cineva care să le traducă ce trăiau, care să tălmăcească viața pentru ei. Nu cumva, până să apari, îți spui, trăiseră ca într-o limbă necunoscută? Și așa se ajunge la trufia filozofului...

Un ultim cuvânt despre subtitlul acestei cărți: *Breviar de idei îndrăgostite*. Cum pot fi ideile „îndrăgostite“? Desigur, cititorul se va duce cu gândul la titlul unei faimoase cărți a lui Roland Barthes: *Fragments d'un discours amoureux*, traducibil în română prin „Fragmente dintr-un discurs îndrăgostit“. Barthes precizează că e vorba de un îndrăgostit „care vorbește în sinea lui în fața altcuiva (a obiectului îndrăgostit), a altcuiva care nu vorbește“* și nu răspunde, care se află doar în ființa celui ce-i vorbește dinlăuntru său. Discursul îndrăgostitului se mișcă între suferință și beatitudine și, de aceea, are „chemarea abisului“ (*la bouffée d'abîme*). „Chemarea abisului [pe care-o simte cel îndrăgostit] poate veni dintr-o rană, dar deopotrivă dintr-o contopire: murim laolaltă de-atâta dragoste:

* „...qui parle en lui-même, amoureusement, face à l'autre (l'objet aimé) qui ne parle pas.“

moarte deschisă, prin topire treptată în eter, moarte închisă într-un mormânt comun.“*

Ce stranie este această adiere a morții când în scenă intră îndrăgostirea! Și ce firesc i se ivește chipul când de ales nu ai decât între o rană perpetuă și insuportabilul unei prea multe iubiri! Citind fraza barthiană, mi-am amintit că singura mea „compoziție literară“ a apărut într-un mic volum colectiv cu titlul *Povești de dragoste la prima vedere*. Era o poveste despre un băiat de 14 ani care se îndrăgostește prima oară de o fată suavă, din clasa lui, pistruiată și cu ochii verzi. Se chema „Crinii din clasa întâi de liceu“. Din clipa îndrăgostirii, lumea acestui puber se reduce la așteptarea febrilă a fiecărei zile de școală și la momentele în care se află în prezența fetei. Emoțiile unui copil sunt neîncercate și el nu știe cum să le strunească. Pentru că sunt originare și pure, sunt trăite la cea mai înaltă temperatură. Băiatul nu știe să găsească măsura între suferință și o sfâșietoare dorință nedeslușită. Și, după o noapte de „matură“ reflecție, găsește soluția. Hotărăște ca, a doua zi, în prima recreație, să-i spună „obiectului îndrăgit“ la ce s-a gândit: de vreme ce nici o soluție nu poate fi găsită în viață, el îi va propune să moară împreună.

Recreația vine și, tremurând de emoție, o întrebă: „Vrei să murim împreună?“ – „Vreau“, îi răspunde ea. „Dar cum?“ – „Vom dormi o noapte într-o cameră din

* „*La bouffée d'abîme peut venir d'une blessure, mais aussi d'une fusion: nous mourons ensemble de nous aimer: mort ouverte, par dilution dans l'éther, mort close du tombeau commun.*“

podul casei mele pe care o voi umple cu crini. Spre dimineață, din pricina mirosului otrăvitor, vom fi găsiți îmbrățișați și morți. “ Fata primește, băiatul strânge crinii, cei doi își fixează întâlnirea. Dar fata nu vine. Vă dați seama ce s-a întâmplat. Îndrăgostit cum numai un puber poate fi, băiatul din poveste era prea crud pentru a ști să se apere. Pentru prea multa iubire, soluția nu era alta decât invitația la o moarte în doi.

Ce noroc am avut că nu am murit atunci! Mi-ar fi părut rău să ratez întâlnirea cu ideile mele. Îndrăgostite și ele. În această carte eu sunt „îndrăgostitul în acțiune“ (*l'amoureux au travail*) al lui Barthes, iar „ideile îndrăgostite“ sunt cele care s-au născut în mine, cu care am stat de vorbă în taina minții mele, adăpostindu-le întreaga viață. Și, desigur, le-am iubit. Dar, spre deosebire de ideile lui Barthes, ale mele, ca „obiecte ale adorației“, nu sunt o absență. Le-am dat glasul meu, le-am făcut să fie, le-am înființat. Și nu mi-am propus nici să le sufoc într-o cameră plină cu crini. Iubirea noastră putea fi trăită în văzul lumii. Și asta pentru că nevoia de *a înțelege*, care m-a condus la întâlnirea cu ele, este o formă de iubire prin care îmbrățișăm toate lucrurile lumii. Prin noi și numai prin noi, ca ființe gânditoare și cuvântătoare, lumea poate avea sens și poate fi iubită.

Eu asta am pățit cu toate lucrurile de care m-am ocupat. Le-am iscodit sensul, m-am împrietenit cu ele și am văzut că sufereau pentru că păreau înțelese fără să fie. Cu „tragicul“ m-am împrietenit în teza mea de doctorat acum vreo cinci decenii, și am văzut cât de

abuzat și de neînțeles era, săracul. Am sfârșit prin a mă împrieteni, treptat, cu fiecare dintre nodurile existenței: cu frica, cu speranța, cu libertatea, cu nehotărârea, cu puterea, cu vanitatea, cu lașitatea, cu seducția, cu păcatul, cu binele și răul, cu minciuna, cu ura, cu extazul, cu ticăloșia, cu prostia, cu iubirea, cu ipocrizia, cu moartea, cu Isus și cu Dumnezeu, cu destinul, pe scurt – cu omul însuși. Am căutat, în cele din urmă, să mă împrietenesc cu mine însumi, cu „lucrul“ cel mai apropiat și, tocmai de aceea, cel mai greu de înțeles.

Toată viața ne ținem eul în brațe, fără să putem, o clipă măcar, să-l punem jos și să ne uităm la el ca și cum n-ar fi al nostru. Imposibila lui separare de noi nu ne permite să-l atingem și să-i pipăim conturul. Cu toate astea, m-am încăpățânat să întind o mână spre necunoscutul din mine, să băjbâi după el, să mă cert și să mă împac cu el, sperând că, într-un târziu, va ieși la iveală, vom cădea la o înțelegere și mă va ajuta, într-o bună zi, să aflu cine e și cine sunt.

Notă asupra actualei ediții

Partea întâi a acestui volum, scrisă, cu excepția capitoului „Limbajul filozofiei“, în urmă cu patru decenii, a ținut cont de rigorile unei ediții filologice, în care s-a făcut risipă de note și trimiteri detaliate la fiecare citat sau nume de autor.

În partea a doua, în care genul epistolar predomină și cursivitatea lecturii este principalul scop urmărit, pu-

Cuprins

Cuvânt înainte	5
--------------------------	---

I. Cearta mea cu filozofia

Filozofia și paradigma feminină a auditoriului	19
Limbajul filozofiei	65
Genurile filozofiei	70
Sistem și fragment	85
Utopia intelectului și utopia filozofiei	127
Elemente de patologie a spiritului și a culturii. Elogiu lui Maiorescu	138
Coborârea filozofiei în infern. Scrisoare deschisă lui Jacques Derrida	160
Despre de-cartare. Scrisoare deschisă lui Luca Pițu	173

II. După 40 de ani: Împăcarea cu filozofia

Scrisoare către o prietenă din epoca romantică	189
1. <i>Farmecul filozofiei</i>	195
2. <i>Despre prima carte pe care o scrii și despre celelalte</i>	204

3. <i>Teorii speculative și teorii științifice</i>	206
4. <i>Sunt eu oare autor de teorii speculative?</i>	220
a. Funcția excremențială a creierului	222
b. Primii 25 de ani ai scrisului meu	232
c. Între sfială și grandomanie. Tribulațiile eului auctorial	236
5. <i>Câteva teorii</i>	252
a. Întâlnire cu limita (peratologia)	254
b. Problema destinului.	258
c. Teoria despre prostie ca încremenire în proiect	261
d. Creierul omenirii și ideea care nu are vârstă.	265
e. Nunta filozofiei cu literatura	271
f. Valența erotică a scrisului	274
6. <i>Teoriile speculative nu pot fi validate decât printr-o „piață de idei“</i>	288
7. <i>Autoprezentare în absența unei piețe de idei</i>	292
8. <i>Cercurile concentrice ale eului meu</i>	295
a. Epicentrul. Cine sunt eu?	295
b. Edificiul afectiv. Epifaniile vieții mele	298
c. Cele două patrii	302
d. Relația cu transcendentul.	311
e. Specia umană.	319
9. <i>Filozofia existenței ne privește pe fiecare în parte</i>	321
Scrisoare către un tânăr prieten biolog	327
La ce bun filozofii pe lume?	349
Varia.	364
Sistem și fragment 364	Sacralizarea fantasmei 365
O anume politețe a limbajului 366	Groparii filozofiei 369
Escrocul de Hegel 370	Dansatorul gândirii 372
Portret de gânditor 373	A scrie așezat

dincolo de istorie	375	Două întrebări	376	Actualitatea lucrurilor inactuale	378	„Conceptele uzurpate“ ale lui Kant	379	„Nu cunoști bine gândirea“	381	Neputința filozofiei astăzi	382	Posteritate?	382
Note											383	
Bibliografie selectivă											391	